

РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО- ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

Пахомов І.В., *старший викладач кафедри педагогіки, психології та менеджменту ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України*

Науковий інтерес до проблеми становлення громадянської ідентичності особистості зумовлений відсутністю в науковому дискурсі її цілісної психологічної концепції, обґрунтованості психологічних закономірностей, механізмів та чинників її становлення, глибокого осмислення громадянської ідентичності як психологічного феномену, як індивідуального переживання та усвідомлення особистістю своєї громадянської приналежності.

Завдання розвитку громадянської ідентичності молоді, визначене першочерговим у низці державних документів, актуальне не лише для здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти (далі - П(ПТ)О), а й для педагогічних працівників закладів П(ПТ)О, які мають забезпечити умови для її утвердження. Пріоритет у сучасній освітній політиці надається компетентнісній парадигмі, спрямованій на розвиток не лише професійних, а й загальних, зокрема громадянських компетентностей.

Про важливість розвитку громадянської ідентичності педагогічних працівників закладів П(ПТ)О йдеться, зокрема, в Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13.12.2022 р. № 2834-IX, а також Постановах Кабінету міністрів України «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках» від 15 грудня 2023 р. № 1322 та «Про затвердження Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року» від 30 липня 2024 р. № 864,

Розпорядження Кабінету міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року» від 16.02.2024 № 141-р, а також Наказ Міністерства молоді та спорту України «Про затвердження Критеріїв та Порядку здійснення моніторингу діяльності закладів сфери утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 19.12.2023 № 7620.

Актуальність дослідження розвитку громадянської ідентичності педагогічних працівників закладів П(ПТ)О та здобувачів П(ПТ)О зумовлена:

- значущістю психологічного впливу педагогічних працівників на здобувачів П(ПТ)О;
- недостатнім вивченням соціально-психологічних та соціально-педагогічних умов та чинників розвитку громадянської ідентичності саме педагогічних працівників закладів П(ПТ)О та здобувачів П(ПТ)О порівняно з іншими категоріями осіб;
- браком надійних, ефективних та перевірених програм та технологій розвитку громадянської ідентичності педагогічних працівників закладів П(ПТ)О та здобувачів П(ПТ)О.

Мета дослідження: визначити соціально-психологічні та соціально-педагогічні умови та розробити засоби розвитку громадянської ідентичності педагогічних працівників закладів П(ПТ)О та здобувачів П(ПТ)О.

Завдання дослідження:

- 1) на основі аналізу наукових джерел з досліджуваної проблеми визначити умови, механізми та засоби розвитку громадянської ідентичності педагогічних працівників закладів П(ПТ)О та здобувачів П(ПТ)О;
- 2) розробити програму та провести емпіричне дослідження особливостей громадянської ідентичності педагогічних працівників закладів П(ПТ)О та здобувачів П(ПТ)О;

3) за результатами емпіричного дослідження визначити типові моделі та проблеми громадянської ідентифікації педагогічних працівників закладів П(ПТ)О та здобувачів П(ПТ)О;

4) розробити та апробувати програму розвитку громадянської ідентичності педагогічних працівників закладів П(ПТ)О та здобувачів П(ПТ)О.

Робота виконується в межах теми наукового дослідження відділу психології політичної поведінки молоді ІСПП НАПН України «Науково-методичний супровід розвитку національної і громадянської ідентичності молодого покоління деокупованих територій» та теми науково-дослідної роботи Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України «Трендвотчінг ринку праці в системі підготовки і підвищення кваліфікації фахівців в умовах повоєнного відновлення України» (РК 0122U202007).

Методи дослідження. теоретичні: аналіз, синтез, аналогія, узагальнення – для визначення теоретичних засад дослідження; емпіричні: анкетування та суб'єктивне шкалювання – для визначення рівня сформованості громадянської ідентичності респондентів; методи математичної статистики – для визначення моделей громадянської ідентифікації та оцінювання результатів апробації розробленої програми розвитку громадянської ідентичності.

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні і розширенні уявлень про особливості громадянської ідентичності педагогічних працівників закладів П(ПТ)О та здобувачів П(ПТ)О, а також про умови та засоби розвитку їх громадянської ідентичності.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні моделей та засобів розвитку громадянської ідентичності педагогічних працівників закладів П(ПТ)О та здобувачів П(ПТ)О.

Практичне значення роботи полягає в тому, що розроблена програма розвитку громадянської ідентичності може бути використана практичними психологами закладів П(ПТ)О для розвитку громадянських уявлень їх педагогічних працівників та здобувачів освіти. Отримані результати можуть

використовуватись під час викладання навчальних курсів для педагогічних працівників закладів П(ПТ)О під час проходження ними курсів підвищення кваліфікації з тем «Психологічні підтримка учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану», «Національно-патріотичне виховання учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану», «Громадянське виховання учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану», тощо. Також отримані під час дослідження результати можуть використовуватись при проведенні занять зі здобувачами П(ПТ)О з навчальних предметів «Громадянська освіта», «Захист вітчизни», «Історія України», «Українська література», тощо.

Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13.12.2022 № 2834-IX, визначає, що українська громадянська ідентичність – це «стійке усвідомлення громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством» (ст. 1 Закону).

Громадянська ідентичність виконує низку функцій: інтеграційну (консолідаційну), регулятивну, захисну, забезпечення самоповаги та соціальної самореалізації.

Компетентнісний підхід до громадянської ідентичності ґрунтується на уявленні про те, що базовою умовою її розвитку є формування громадянських компетентностей (якостей, здатностей та готовностей), які дають змогу особистості свідомо визначати смисли і цінності власної громадянської приналежності.

Ідентифікаційний дискурс є ключовим елементом формування громадянської ідентичності, оскільки він визначає способи, через які педагогічний працівник усвідомлює себе частиною суспільства, нації чи громади. Смисли та практики, що лежать в основі цього процесу, формують ціннісно-сміслове поле, яке впливає на громадянську свідомість і поведінку.

Смисли ідентифікаційного дискурсу, які визначають громадянську ідентичність, включають: почуття належності до держави; цінності та ідеали

громадянства (демократія, права людини, соціальна справедливість, рівність); соціальна відповідальність (розуміння взаємозв'язку між особистою поведінкою та добробутом суспільства); історична пам'ять (спільні історичні наративи, які об'єднують громадян і формують відчуття спільності).

Практики ідентифікаційного дискурсу, які сприяють розвитку громадянської ідентичності, включають освітні, соціальні та культурні підходи: освітні практики (громадянська освіта та виховання, розвиток критичного мислення, рефлексія особистого досвіду участі у громадському житті); соціальні практики (участь у громадянській діяльності); культурні практики (популяризація національної культури, толерантності та міжкультурного діалогу).

До основних соціально-психологічних чинників розвитку громадянської ідентичності педагогічних працівників закладів П(ПТ)О та здобувачів П(ПТ)О ми відносимо:

- професійне освітнє середовище (спільні громадянські цінності і місія формування громадянської ідентичності, підтримка та обмін досвідом в процесі її формування, демократичний стиль управління в закладі освіти, позитивний морально-психологічний клімат, залучення педагогів до громадянської активності, позитивні моделі поведінки адміністрації та колег: громадянська відповідальність, правосвідомість та громадська активність педагогів);

- особистісний розвиток педагога (рефлексія і самоаналіз педагогами власної діяльності та її відповідності громадянським цінностям, формування громадянської компетентності, громадська активність, мотивація професійного та особистісного розвитку, яка сприяє формуванню активної громадянської позиції педагога);

- соціокультурне середовище (події в суспільстві, рівень громадянської активності громади, державна політика в сфері освіти).